

Boekvoorstelling

Kunst in deze Wereld

Maandag 24 januari 2011
Kaai-theater, Brussel

Naar goede gewoonte stellen we met Demos elk nieuw boek voor met een stevig twistgesprek. Ann Olaerts modereerde het panel met daarin Erwin Jans, Eric Corijn, Bernard Focroulle en Yamila Idrissi. Zij reageerden op de stellingen van drie gastsprekers: GAL, Pascal Gielen en Geert Six.

Hieronder leest u de stelling van Pascal Gielen. Hij bekeek als kunstsocioloog hoe de stromen van macht en invloed het landschap van de kunsten doorkruisen. Hij onderzoekt de ingrediënten die de kunstwereld nodig heeft om haar eigen dynamiek en vrijheid te bewaren.

Drie stellingen over cultuur, kunst en democratie

Pascal Gielen

1. Een minister van cultuur is daarom nog geen kunstminister

Een van de grote verwarringen van het postmodernisme was dat het kunst en cultuur door elkaar haalde. Het onderscheid tussen zogenaamde hoge en lage cultuur, kunst en pop, burgerlijke kunst en volkscultuur, werd misschien wel hertekend, maar het kwam zeker niet te vervallen. Een verbreding van kunst naar alle of toch meerdere culturele uitingen – en een beleid dat die beweging (sedert de jaren 1960) volgt - berust dan ook op een groot misverstand. Het ging er immers vanuit dat het onderscheid tussen kunst en

cultuur, genre- en soms zelfs mediums specifiek is. Kunsten kunnen binnen die redenering dan wel podiumdansen, theater, schilderen, conceptuele installaties of performances zijn, maar geen popdeuntjes, klompendansen of in bepaalde milieus zelfs nog steeds geen film. Het gemaakte onderscheid loopt nogal eens in de pas met de distinctie tussen gesubsidieerde en niet gesubsidieerde culturele productie; of zoals vandaag concreet tussen kunst en creatieve industrie.

Vlaanderen kent overigens nog steeds medium en genre specifieke adviescommissies en fondsen waarmee het deze grens nog altijd impliciet bevestigt. Zowel de opkomst en vooral de 'boom' van de creatieve industrie als een toenemende globalisering en interculturalisering zullen deze opdeling echter op de lange termijn onhoudbaar maken. Terwijl de creatieve industrie vreet aan een medium en genrespecifiek onderscheid tussen hoge en lage cultuur, doet de onstuitbare interculturalisering dat door het moderne en westerse kunstbegrip serieus op de helling te zetten.

Passend binnen de postmoderne logica tasten zij inderdaad 'ons' westers onderscheid tussen hoge en lage cultuur aan. Om hier nu mee om te kunnen gaan is het net belangrijk om het onderscheid tussen kunst en cultuur terug duidelijk te stellen. Al was het maar vanuit pragmatisch oogpunt: het beleidsdomein van een minister van cultuur dreigt immers oeverloos te worden. Een minister die bijvoorbeeld cultuurparticipatie wil aanmoedigen – zoals Anciaux deed – zal bijgevolg zowat alles moeten aanmoedigen gaande van de meest experimentele dans tot de muzak in winkelstraten en stations.

Laat me daarom eerst het onderscheid tussen kunst en cultuur terug scherp stellen om vervolgens de link met democratie te leggen.

2. Cultuur is altijd conservatief

*Cultuur is een sociaal gedeeld tekenfonds of –repertoire, zo schrijft de Belgische socioloog Rudi Laermans in zijn boek *Het cultureel regiem* (2002). Dat is een relatief neutrale of afstandelijke definitie, die juist daarom erg inzetbaar is. Laten*

we de verschillende componenten ervan onder de loep nemen. Het woordje 'teken' wijst op de betekenis die we aan dingen geven. Dat veronderstelt de semantische wetenschap die betekende, betekenaar en betekenis uit elkaar haalt. Meer uitweiding over de wonderbaarlijke inzichten van de semantiek zouden hier te ver leiden. Het tweede woordenpaar in de bovenstaande cultuurdefinitie is vanuit sociologisch oogpunt interessanter, met name 'sociaal gedeeld'. Het wijst er immers op dat tekens geen enkele zin hebben wanneer ze niet door een collectief worden gedeeld, met andere woorden, dat ze door meerdere mensen een relatief gelijkaardige betekenis krijgen. Cultuur is enkel levensvatbaar wanneer ze op gedeelde betekenissen stuur. Cultuur veronderstelt abstracter geformuleerd altijd een 'tussen': een interactie tussen mensen onderling, maar ook tussen mensen en objecten, gebouwen, et cetera.

Cultuur heeft verder alles te maken met waarden, normatieve opvattingen en ingesleten gewoonten. Vandaar dat het woord 'repertoire' ook gelukkiger gekozen is in de definitie van Laermans dan het woordje 'fonds'. De eerste notie vat immers beter de temporaliteit en historiciteit van culturele invullingen. Gedeelde betekenissen worden binnen een cultuur in historische lagen opgebouwd. Ze slijten in tot gewoonten en vertrouwdheden die daarom ook altijd meer of minder affectgeladen zijn. Men gaat zich hechten aan bepaalde gewoonten of culturele gebruiken, men wil ze niet meer los laten. Cultuur is met andere woorden ook altijd enigszins conserverend, jawel, zelfs 'conservatief' (hoe 'progressief' die cultuur ook moge zijn). In een cultuurgemeenschap worden gewoonten en gebruiken geconserveerd en slechts daarom zijn er gedeelde betekenissen en dus ook communicatie en onderlinge verstandhoudingen mogelijk. Het is precies de reden waarom cultuur sociale cohesie kan bevorderen. Laat er dan ook geen twijfel over bestaan: juist hierom is niet zozeer het gezin, maar wel de *cultuur de hoeksteen van een samenleving*. Kunst is echter van een geheel andere orde.

3. Kunst is 'onmaat' en daarom een testcase voor een politieke democratie

Terwijl cultuur de maat (het ritme, de regelmaat) der dingen en des levens aangeeft, geeft kunst veeleer een 'onmaat' aan. (Paulo Virno: meter Parijs).

Die 'onmaat' hoeft niet alleen van esthetische, vormelijke of formele aard te zijn, ze kan ook een politiek of - zoals Virno aangeeft - een cognitief en affectief karakter hebben. Wanneer we aangezet worden tot lachen bij een theaterscène die ons in het werkelijke leven eerder zou doen huiveren of wenen, is er bijvoorbeeld sprake van een affectieve 'onmaat' die de maat van onze alledaagse beleefde cultuur doorbreekt. Ook de kunstvisie van de Duitse systeemtheoreticus Niklas Luhmann sluit hier nauw bij aan. Wanneer hij zich vanuit zijn functionalistische schema afvraagt wat nu de rol van kunst in de moderne maatschappij is - kunst die vaak door de samenleving juist als 'nutteloos' en dus functieloos wordt begrepen - komt Luhmann tot de conclusie dat kunst *mogelijkheidszin* creëert. 'Alles is noodzakelijk noch onmogelijk' of ook wel 'alles wat is, kan ook altijd anders zijn' (Luhmann, 1997), zo luidt de boodschap van kunst in de moderne samenleving.

Net door een 'onmaat' aan te geven, laat kunst nu zien dat de maat van een cultuur slechts relatief is. Of, anders geformuleerd: iedere 'onmaat' kan vervolgens maat worden waardoor wat eerder de maat was, 'onmaat' wordt.

Kunst en cultuur verhouden zich met andere woorden op een dialectische manier, waarbij kunst bij regelmaat culturele gewoonten en gebruiken kan bevragen of uitdagen. Kunst vervult daarmee de rol van de Ander, het Andere of het altijd anders mogelijke binnen de moderne maatschappij. Daarmee is kunst een van de barometers voor de dynamiek van een cultuur.

Kunst maakt volgens deze definitie echter tegelijkertijd onrustig omdat ze ingesleten culturele gewoonten steeds kan ontwrichten. Vandaar leidt de confrontatie met kunst vaak tot dissensus en discussie - al was het maar het wel-is-nietes-spelletje over het feit of het getoonde wel echte kunst is.

Net die discussie maakt sedert de moderniteit de kern van het artistieke uit: laten zien dat er altijd andere visies, meningen, interpretaties mogelijk zijn. Het gaat er dus niet zozeer om of die alternatieve visie mooier, interessanter is, of beter aansluit bij de waarheid, wél dat er altijd een andere invalshoek mogelijk blijkt. De kernfunctie van kunst in de moderne maatschappij is dan ook permanent te herinneren aan de kans op polyfonie of meerstemmigheid. Net dat mechanisme deelt de kunst met democratische politiek. Meer zelfs: de tolerantie voor kunst – voor datgene wat men nog niet kent – is een testcase voor het democratisch gehalte van een culturele en politieke gemeenschap.

Toegegeven, de bovenstaande kunstdefinitie is erg streng en sluit nauw aan bij de avant-garde visie, zoals die in de moderniteit vorm kreeg. Ze laat weliswaar toe om een duidelijk onderscheid te maken tussen kunst en andere culturele producten zoals entertainment of sport. Terwijl de laatste twee binnen gestandaardiseerde formats en regels kleuren (binnen de maat), wordt iets slechts kunst wanneer het de regels verlegt. Wie bijvoorbeeld uitblinkt in een sport mag de regels van die sport niet overtreffen of uitdagen, terwijl binnen de kunst dit net de regel is. En juist deze wet op grensoverschrijding maakt dat er binnen de kunstwereld zo veel gepraat, geschreven, soms ook wel geleuterd wordt. Wie grenzen overschrijdt dient zichzelf immers voortdurend publiek te legitimeren, wie uitblinkt binnen de regels hoeft dat niet te doen.

En hier stoten we op een tweede belangrijke parallel met het politieke. Wie werkelijk maatschappelijke ingrepen wil doen, moet argumenteren en zich publiek verantwoorden – toch binnen een democratie. Net zoals de politiek kan kunst dan ook niet zonder een civiele ruimte waarin discussie, argumentatie en debat centraal staan. Entertainment en sport hebben deze ruimte echter veel minder nodig. Ze kunnen dan ook niet model staan voor een ware politieke democratie, kunst kan dat wel. Entertainment en sport kunnen hoogstens model staan voor een postpolitiek ‘goed bestuur’. Dat herleidt politiek immers tot bestuurlijkheid en beheersbaarheid. Lees:

het kleurt voorbeeldig binnen de regels, zonder dat het die regels zelf nog durft uit te dagen. Deze politiek behoeft dan ook nog nauwelijks argumentatie. De cijfers – bv. van een begroting in evenwicht - geven immers de maat aan.

Maar de strikte kunstdefinitie doet ook vermoeden dat entertainment en sport wel eens een veel groter integrerend effect zouden kunnen hebben voor een samenleving dan kunst die alsmaar weer de dissensus opzoekt. Het populaire liedje dat iedereen mee kan neuriën, of het samenhorigheidsgevoel van een supportersclub laten zien dat entertainment en sport wel degelijk een positieve bijdrage aan de sociale cohesie van een samenleving kunnen leveren. Het zijn daarom ook waardevolle culturele producten, maar daarom nog geen kunst.

Van belang is dat met deze kunstdefinitie het aloude genre en mediumspectificke verschil tussen hoge en lage cultuur van tafel wordt geveegd, *zonder* het onderscheid tussen kunst en cultuur op te heffen. Ook 'lage' cultuuruitingen kunnen immers een 'onmaat' instellen, en dus 'kunst' zijn. Zo zijn een kantwerkje dat en een popsong die morgen hun eigen format bevragen en doorbreken evengoed kunst, net zoals de 300ste identieke uitvoering van de Vier Seizoenen van Vivaldi veeleer tot de wereld van het entertainment dan die van de kunst behoort.

Het is nu dé uitdaging van een toekomstig cultuurbeleid om hier een goed onderscheid in te maken. Dit niet alleen om het eigen cultuurbeleid hanteerbaar te houden, maar ook om – jawel – een democratische politieke cultuur te redden.

Ter afronding de volgende bedenking die logisch volgt uit de bovenstaande kunstdefinitie:

Een minister die cultuurparticipatie aanmoedigt – zoals Anciaux tien jaar lang heeft gedaan – is daarom nog geen verdediger van de democratie. Pas wanneer hij met cultuur in feite 'kunst' (nogmaals: volgens uitgezette definitie) bedoelt, onderschrijft zij of hij het fundament van een democratie.